

243–244). V závere publikácie autori konštatujú, že „Fašiangy na Slovensku naďalej patria k stabilným prejavom sviatkovania v rámci kalendárnych obyčajových príležitostí. Aktivizujú široké vrstvy obyvateľov rôznych vekových, záujmových a profesijných skupín, členov určitých inštitúcií a spolkov, ale i spontánne sa pridávajúcich aktérov či divákov“ (s. 259).

Nie je zámerom mojej recenzie monografie popísať všetky zaujímavosti a podrobnosti jej obsahu, preto len konštatujem, že čitateľovi poskytuje obsiahly a odborne kvalitný súbor informácií o tejto živej kultúrnej tradícii. V oblasti výskumnej témy kultúrne dedičstvo patrí táto monografia k špičkovým odborným počinom. Čo tak postupne mapovať aj ostatné regióny Slovenska?

DANIEL LUTHER,

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave, v. v. i.

LITERATÚRA

- Jágerová, M. (Zost.) (2023). *Fašiangy na Slovensku vo vidieckom prostredí – kontexty minulé a súčasné. Zborník textových a vizuálnych materiálov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Jágerová, M., Beňušková, Z., Garaj, B. (2023). *Súčasný podoby fašiangov vo vidieckom prostredí na Slovensku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Luther, D. (1978). Prvky konštituovania tradície v súčasnosti (Na príklade analýzy fašiangových obyčají). *Slovenský národopis*, 26(23), 302–313.
- Luther, D. (19994). Projekcia človeka vo fašiangových hrách. *Slovenský národopis*, 42(4), 428–443.
- Luther, D. (1995). Fašiangy. In: J. Botík, P. Slavkovský (Eds.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1* (s. 135–137). Bratislava: VEDA.
- Stavělová, D. (2023). Why Do We Have So Many Carnivals in Town Today? An Event Between Ritual, Politics and Festival. *Slovenský národopis*, 71(4), 342–364.
- Stavělová, D., Kratochvíl, M. (2016). Vymyslet masopust: město, novodobé slávnosti, tradice a imaginace. *Český lid*, 103(4), 537–568.

CLAUDE LÉVI-STRAUSS:

Pozerať, počúvať, čítať

[Look, Listen, Read]

Bratislava: Petrus, 2022, Edícia Idea 7, 208 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.10> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2024, Gabriela Kiliánová. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Pozerať, počúvať, čítať je kniha úvah, v ktorých Claude Lévi-Strauss hľadá odpovede na otázky o tvorivosti človeka. Príťažlivosť knihy spočíva predovšetkým v spôsobe uvažovania. Autor prekračuje hranice vedných disciplín i umení, aby posunul naše poznanie o človeku – tvorcovi v spoločnosti, v dejinách i v prírode. Úvahy Lévi-Straussa sa opierajú o početné príklady hudobných, výtvarných, literárnych a vedeckých diel, autor používa neraz špecifický

odborný slovník príslušnej umeleckej oblasti, čo kladie nároky na porozumenie textu. V neposlednom rade Lévi-Strauss očakáva, že čitateľ je oboznámený aspoň so základmi štruktúrneho analýzy a s príslušnou terminológiou, inak sa ukračuje o viaceré subtilnosti výkladu.

Predstavujem si, že pre osemdesiatnika Clauda Lévi-Straussa bola kniha akýsi bonbónik.¹ Nešiel písať vedeckú monografiu, ale pozor, to neznamená, že jeho úvahy nie sú odborné. Autor uvádza svoje argumenty, opiera sa aj o tvrdenia iných a smeruje k vysvetleniu problémov. Z tohto dôvodu recenzujem knihu pre Slovenský národopis. Chceme upozorniť bádateľov na rozpravy Lévi-Straussa, ktoré sú v pravom slova zmysle transdisciplinárne a inšpiratívne svojím rozletom i nadhľadom.

V prvej úvahe *Pozerajúc sa na Poussina* sa Lévi-Strauss venuje problému, ktorý nazval „dvojitá artikulácia“ (s. 6). Pod tým rozumie jednotky prvého rádu, ktoré tvorca pospája, čím vznikne dielo vyššieho rádu. Ide o istý druh montáže, keď pôvodné jednotky prvého rádu vieme v diele rozpoznať, pretože „zachovávajú si svoju individualitu“ (s. 6). Dvojitú artikuláciu rozoberá v literárnych dielach Marcela Prousta (1954) a potom oveľa obsiahlejšie v obrazoch maliara Nicolasa Poussina (1594 – 1665). Lévi-Strauss sa zaoberá kompozíciami Poussinových diel a prikláňa sa k názoru, že Poussin tvoril obrazy veľmi premyslene. Vidí v nich isté štruktúrne modelovanie sveta. Napríklad v diele *Eliezer a Rebeka* rozoznáva protiklad „stabilného a nestabilného, pohyblivého a nepohyblivého“ (s. 16), ktorý vyvolali tri skupiny postáv a krajinné pozadie. Lévi-Strauss prichádza k názoru, že: „Na Poussinových obrazoch niet takej časti, čo by nebola celkom. [...] Organizácia celku prenáša na väčšiu mierku organizáciu častí, pričom každá postava je rovnako hlboko premyslená ako celý súbor“ (s. 23). Sledujeme uvažovanie Lévi-Straussa, ktorý do etnológie/antropológie zaviedol pojem binárne protiklady, pomocou ktorých človek vytvára štruktúrny model sveta. Lévi-Strauss píše: „Nepokúšam sa robiť z Poussina antropológa. No jeho žiak Le Brun o tomto ‚maliarovi filozofovi‘ povedal [...], že jeho súdnosť a vedenie mu nedovolili, aby [...] niečo predstavil bez zrelého a dlhého zvažovania a skúmania ...“ (s. 16).

Kapitola *Počúvajúc Rameaua* začína vetou: „Rameauova teória harmónie predbehla štruktúrnu analýzu“ (s. 31). Podľa Lévi-Straussa Jean-Philippe Rameau (1683 – 1764), skladateľ a hudobný teoretik preukázal, „že zo základného akordu durovej tóniny sa obratmi dajú odvodiť všetky ostatné“ (Tamže). Lévi-Strauss vidí v tom rovnaký princíp, aký sa používa v štruktúrnej analýze: bádateľ z viacerých javov – napríklad z mýtov – vytvorí jednu konštrukciu a očakáva, že konštrukcia sa za rôznych okolností rozličnými spôsobmi mení. Za týmto úvodom však nečakajte hneď priame rozvíjanie nastolenej paralely. Najprv sa Lévi-Strauss pustí do úvah o hudobnom novátorstve v Rameauovej opere *Castor a Pollux*. Ale čoskoro sa vráti k základnej otázke. Čo je podstata krásna, aká je genéza umeleckého diela? Lévi-Strauss zaujímavo komentuje názory filozofov Denisa Diderota (1713 – 1784), Jeana-Jaquesa Rousseaua (1712 – 1778) a ďalších, aby sa zastavil pri diele Immanuela Kanta (1724 – 1804) *Kritika súdnosti* (2022). Lévi-Strauss súhlasí s Kantom, že hodnotenie umeleckého diela je subjektívny súd, „no ako poznávací súd si nárokuje všeobecnú platnosť“ (s. 55). Autor následne upriamuje pozornosť na prírodné fraktály, ktoré často pôsobia ako krásne.² Fraktálny charakter predmetu/ diela môžeme

1 Kniha Clauda Lévi-Straussa (1908 – 2009) vyšla v roku 1993, Paris: Plon. Originálny názov je *Régarder, écouter, lire*.

2 Fraktál – predmet/ útvar, vyznačujúci sa veľkou členitosťou. Dokážeme ho spravidla rozdeliť na časti. Jednotlivé časti verne opakujú štruktúru celku, sú jeho zmenšenou kópiou. Príklad: snehová vločka.

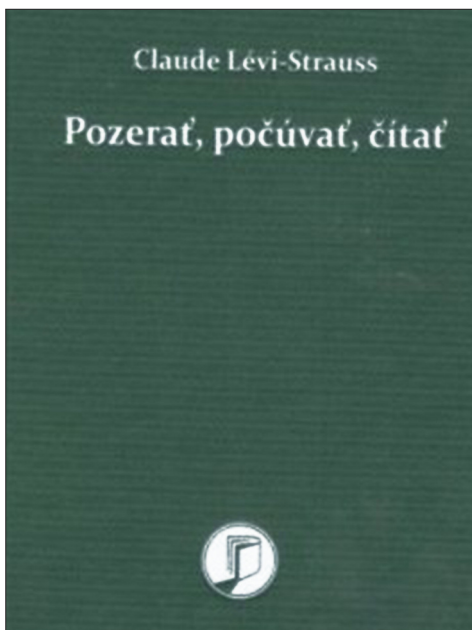
podľa Lévi-Straussa pozorovať aj v umení, napríklad v hudbe. Zistíme, že pre nejaké hudobné dielo sú príznačné určité nemeniace sa vzťahy susedných tónov, ktoré opakovane nájdeme v celej skladbe. Autor záverom uvažuje: „Ak platí, že mozog si z [...] primárnych údajov extrahuje invariantné vlastnosti [...], mohli by sme si položiť otázku genézy umeleckého diela. Nie je výsledkom spätného pôsobenia cerebrálnej schémy, ktoré projektovaním do diela uskutočňuje splynutie zmyslového dojmu a predmetu myslenia?“ (s. 59).

V nasledujúcej úvahe *Slová a hudba* zostáva Lévi-Strauss naďalej vo sfére tónov a zvukov. Avšak, ako napovedá názov, sústreďuje sa na paralely medzi jazykom a hudbou, ktoré postrehol napríklad Roman Jakobson (1973), no pred ním i francúzski myslitelia 18. storočia. Podľa Lévi-

Straussa hudobná veda už v období osvietenstva vyslovila v súvislosti s hudbou viaceré základné myšlienky, ktoré sa neskôr stali princípmi štrukturálnej lingvistiky Ferdinanda de Saussure (1857–1913). Konkrétne sa Lévi-Strauss odvoláva na názory hudobníka, skladateľa a hudobného teoretika Michela-Paula Guya de Chabanon (1730–1792). Lévi-Strauss netvrdí, že práce Chabanona priamo ovplyvnili Saussura. Konštatuje iba, že: „Moderné lingvistické idey sa takto utvárali uvažovaním o hudbe, a nie o jazyku“ (s. 70). Ide o upozornenie na zaujímavé pasáže v diele Chabanona a dôležitý postreh z hľadiska dejín ideí.

Aj v štvrtej úvahe *Zvuky a farby* zostávame vo sfére počúvania, pozerania aj čítania. Lévi-Strauss rozmýšľa nad spojením medzi farbami a samohláskami, uvažuje o farebnom posluchu. Pripomína známu báseň Arthura Rimbauda *Samohlásky* (1981: 67), kde sa hláska A spája s čiernou, E s bielou, I s purpurovou, O s belasou a U so zelenou farbou. V iných príkladoch (napríklad u Romana Jakobsona) sa A spája naopak s červenou, presnejšie so šarlátovou. Lenže samohlásky nevyvolávajú iba predstavu farieb, ale aj niektorých zvukov. Lévi-Strauss píše, že A sa ozýva v hučaní, E sa podobá na šumenie, I sa spája so smiechom, O s jačaním a tak ďalej.

Autor následne uvádza doteraz nezverejnenú rozpravu, ktorú mal s básnikom a literárnym teoretikom Andréom Bretonom (1896–1966) v roku 1941. Lévi-Strauss vtedy napísal tri komentáre k Bretonovmu *Manifestu surrealistov*, publikovanom v roku 1924. Zhrnul v nich argumenty pre a proti Bretonovej definícii „umeleckej tvorby ako absolútnej spontánnej aktivity ducha“ (parafráza vety, s. 107). Lévi-Strauss chcel pritom nájsť rozdiely medzi umeleckým dielom a dokumentom. Breton v písomnej odpovedi relativizoval striktné delenie na dokument na základe zaujímavých argumentov. Lévi-Strauss potom v závere štvrtej úvahy ukazuje na seba samom, ako v dokumente, v tomto prípade vo vedeckej práci *Nahý človek* (Lévi-Strauss, 2009) podľahol „spontánnemu a iracionálnemu mysleniu“ (s. 109), akými sa vyznačovali podľa jeho predstáv z roku 1941 skôr umelecké diela. V knihe *Nahý človek* použil

slová abrogované³ konštatovanie, keď chcel vyjadriť svoje odmietnutie názorov Arthura de Gobineau (1816 – 1882) o nerovnosti ľudských rás (Gobineau, 1967). Pritom vedel, že je to jazyková chyba a správnejšie by bolo, ak by použil spochybnené alebo anulované konštatovanie. No napriek tomu, prídavné meno abrogované v práci ponechal. Až po rokoch si uvedomil, že neobvyklé použitie prídavného mena vzniklo z konkrétnej vety Gobineaua, kde slovo „orbe“ (po slovensky: orbita) vyvolalo slovo „abrogé“ (abrogované). Táto chyba podľa Lévi-Straussa ukázala, že aj vo vedeckej práci (ktorú spravidla pokladáme za výraz reflexívneho, intencionálneho myslenia) a prinajmenšom v tomto prípade použil princípy literárnej tvorby. „Začneme ...[chybu] vnímať skôr ako originálne použitie jazyka, ktoré výrazu dáva priradenosť. [...] Pritom „...túto sémantickú inováciu spôsobili príčiny, na ktorých sa reflexívne myslenie nepodieľa“ (s. 115).

Asi najnáročnejšie bolo pre mňa sledovať autorove úvahy v poslednej kapitole *Pohľad na predmety*, pretože v nej autor prechádza pomerne voľne od jedného druhu umenia k inému, od jedného konca sveta k druhému. Lévi-Strauss začína otázkou o realizme a konvencii vo výtvarnom umení. K tomu pridáva otázku nadprirodzena v umení pôvodných domorodých skupín Ameriky, Afriky a Ázie. Vzápätí svoje úvahy rozširuje i na ľudovú a umeleckú hudbu. Zamýšľa sa nad významom rytmu, symetrie a pravidelnosti, v ktorých napríklad americký antropológ Franz Boas (1858 – 1942) alebo už pred ním Denis Diderot videli podstatu estetickú tvorby. Nasleduje stať o košíkárstve a význame tohto remesla pre Indiánov z rôznych kmeňov Ameriky i o mýtoch a rituáloch, spojených s košíkmi. Uvažovanie prechádza k problému oživených predmetov v predstavách Japoncov. Napokon čítame dopodrobna rozobraný mýtus aljašských Tlingitov a obdobu tohto mýtu u ich susedov Cimšjanov. Celá úvaha sa končí názormi o povahe ľudskej prirodzenosti. Podľa Lévi-Straussa: „V perspektíve storočí sa ľudské vášne zmiešavajú. [...] čas [k nim] nič nepridáva ani neuberá: aké boli kedysi, také sú i dnes.“ Úvahu uzatvára konštatovaním, že ak by sme v histórii vynechali niekoľko storočí, nemalo by to vplyv na naše poznanie ľudskej prirodzenosti. Prišli by sme však o umelecké diela z tých období a to by bola vážna strata. „Pretože ľudia sa odlišujú iba svojimi dielami a dokonca iba ich prostredníctvom existujú“ (s. 138–139).

Kniha Lévi-Straussa o vzťahu medzi tvorivou činnosťou a podstatou ľudského ducha je, myslím si, na viacerých miestach polemická (asi najviac v poslednej kapitole). Podľa mňa autor vo svojich úsudkoch niekedy priveľmi zovšeobecňuje, avšak práve preto provokuje, núti ďalej uvažovať a klásť si otázky. Myslím si, že to je vlastne úloha kvalitných úvah vo vede.

V závere chcem pochváliť skvelý preklad Miroslava Marcelliho, ktorý sa musel vyrovnávať s majstrovsky napísaným a myšlienkovito bohatým textom, plným odborných termínov z rôznych umeleckých i vedných disciplín. Napriek všetkým nástrahám sa podarilo Miroslavovi Marcellimu vytvoriť preklad, ktorý je jasný, zrozumiteľný, plynie hladko a prirodzene.

GABRIELA KILIÁNOVÁ,
emeritná pracovníčka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV

3 Právnický termín. Abrogácia je zrušenie nejakého zákona uzákonením iného zákona.

LITERATÚRA

- Gabineau, de A. (1967). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Belfort (originálne vydanie – Paris: Libraire de Firmit Didot Frères, 1853).
- Jakobson, R. (1973). *Questions de poétique*. Paris: Seuil.
- Kant, I. (2022): *Kritika súdnosti*. Bratislava: Petrus Bratislava: Petrus (originálne vydanie *Kritik der Urteilskraft* – Berlin: Lagarde und Friedrich, 1790).
- Lévi-Strauss, C. (2009). *Mythologica 4. Nahý človek*. Praha: Argo (originálne vydanie *L'Homme nu* – Paris: Plon, 1971).
- Lévi-Strauss, C. (2022). *Pozerať, počúvať, čítať*. Bratislava: Petrus, Edícia Idea 7.
- Proust, M. (1954). *À l'ombre des jeunes filles en fleurs. Le Temps retrouvé*. Paris: Pléiade (originálne vydanie *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* – Paris: Gallimard, 1919, originálne vydanie *Le Temps retrouvé* – Paris: Gallimard, 1919).
- Rimbaud, A. (1981). *Opitá loď a iné básne*. Prebásnil E. Feldek. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

PETER SALNER:

Sedem (židovských) problémov. Sociálna kultúra židovskej komunity z pohľadu etnológie

[Seven (Jewish) problems. Social Culture of the Jewish Community from the Perspective of Ethnology]

Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Marenčin PT, spol. s r. o., 2022, 208 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.11> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.

© 2024, Ivica Štelmachovič Bumová. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Monografia *Sedem židovských problémov* patrí k veľmi osobným knihám Petra Salnera (podobne viď Vrzgulová, Ed., 2020: 25–128), ktorú si, jeho vlastnými slovami, venuje sám sebe (Salner, 2022: 9). Ako uvádza v úvode – má už dosť rokov, aby robil to, čo ho baví (s. 9) – a čitateľ toto jeho rozhodnutie skutočne ocení.

Okrem úvodu, záveru a bohatého poznámkového aparátu, ktorý je, trochu nešťastne umiestnený vzadu, dielo pozostáva (pochopiteľne) zo siedmich kapitol. Skúma v nich vybrané fragmenty zo spektra židovských problémov, ktoré sú síce iba zlomkom heterogenity židovskej kultúry, ale zároveň poukazujú na dynamiku zmien či prebiehajúcich naratívov vo vnútri judaizmu/židovstva na Slovensku v období 20. – 21. storočia.

Hneď v Úvode dáva do pozornosti svoju nedávno overenú hypotézu (Salner, 2019), „že zmeny tradičnej židovskej kultúry a spôsobu života (teda aj súčasný stav a ďalší vývoj) určujú tri faktory: selektívnosť, individualizmus a zjednodušovanie“ (s. 11). Toto zistenie je jedným z nosných výsledkov dlhoročného stacionárneho antropologického výskumu Petra Salnera a aplikuje ho aj v tejto monografii. Zúročuje v nej aj osemnásť rokov aktívneho pôsobenia na pozícii predsedu bratislavskej Židovskej náboženskej obce (ďalej ŽNO) a svoje (jedinečné) poznatky odovzdáva vedeckej aj laickej verejnosti v mnohých svojich ďalších autorských počinoch